

Béres Norbert
Kultivált recepció
(Mészáros, Kazinczy, Báróczi)¹

Mészáros Ignác elsőként publikált szövegének korabeli népszerűsége alap-tételként rögzült az irodalomtörténeti hagyományban. Noha a megszólalások rendre megerősítik a *Kártigám* népszerűségének tényét, egyszersmind egy jó-indulatú leminősítést is megfogalmaznak, figyelmeztetve, hogy „csupán” egy románról van szó. E kétszatóú diskurzus, habár reflektálatlanul örökítődik az irodalomtörténeti tradícióban, egy nagyon markáns értelmezési konstrukció eredményeként született meg, amely egy irodalmi (nyelvi, stilisztikai) paradigmaváltás kazinczyánus képzetében nyer értelmet. E váltás első lépését Kazinczy elképzelésében az 1789-ben publikált *Bácsmegyey öszve-szedett levelei* jelzi,² amelynek elvi alapzatát a Báróczi történi hivatkozás, a mintakövetés deklaratív kinyilatkoztatása képezi. Mivel Báróczi irodalmi tevékenységét egykoron elhomályosította Mészáros népszerűsége, Kazinczyra mint „hú tanítványra” hárul a feladat, hogy felmutassa Báróczi (f)első(bb)ségét Mészárossal, s egykori népszerűségével szemben. Ebben a gondosan megmunkált narratívában, s az ehhez szorosan kötődő kánonelképzelésben a *Kártigám* jelentősége tudatos átértelmezésen esik keresztül, idővel határozottan a feledés homályába utaltatik: a *Bácsmegyey öszve-szedett levelei* (helyi értékű) sikerével Kazinczy elérte azt, ami Báróczi számára nem sikerült.³ E markáns (jórészt csak Kazinczy gondolkodásában hangsúlyos) ellentét koncepciózus, évtizedeken át munkált, s alapvetően a kánonteremtés összefüggéseiben értelmezhető elgondolása autobiografikus emlékezésiben kap végleges formát, melynek lényege a *Kártigám* reprezentálta elbeszélői stílus, nyelvezet és ízlés a sajátjával tör-

¹ A szerző a DE BTK Irodalom- és Kultúratudományok Doktori Iskola PhD-hallgatója.

² Sokatmondó, hogy művét egyedül Mészáros szövegével állítja kontrasztba: „Bácsmegyey volt csemegéjek, mint tíz esztendővel ezelőtt Kártigám.” KAZINCZY Ferenc, *Pályám emlékezete*, kiad. ORBÁN László, Kazinczy Ferenc művei (Debrecen: Egyetemi Kiadó, 2009), 641.

³ Borbély Szilárd figyelmeztetése szerint a *Bácsmegyey öszve-szedett levelei* sikerének tényét távolságtartással érdemes kezelni, hiszen a jelenségre vonatkozó reflexiók többsége Kazinczytól származik. „Ezért nem ítéhető meg tárgyszerűen a *Bácsmegyey* korabeli fogadtatása, mivel Kazinczy elfogult visszaemlékezése lett az alapja azoknak a Toldytól induló irodalomtörténeti konstrukcióknak, amelyek a magyar regény történetét a Mészáros Ignác *Kártigám*ját követően a *Bácsmegyey* első kiadására építik fel”. KAZINCZY Ferenc, *Fordítások Bessenyeitől Pyrkerig: Önállóan megjelent fordításkötetek*, kiad. BODROGI Ferenc Máté, BORBÉLY Szilárd, Kazinczy Ferenc művei (Debrecen: Egyetemi Kiadó), 787. [Kiemelések az eredetiben – B. N.]

ténő leváltása. „Az az igyekezet, hogy Kazinczy egy újfajta szépségeszményt állítson a régi helyébe, nem egyszerűen kanonizációs törekvés, nem az újnak a legalizálása a régi mellett. Sokkal inkább kánonteremtés, ami arra irányul, hogy a hagyományhoz, közösségi ízléshez, mimézistanhoz, haszonelvőséghez kötött irodalomfelfogás helyébe állítsa a maga újfajta szépségeszményét és művészetszemléletét, az előzőnek teljes törlésével.”⁴

Elragadtatás, távolságtartás, elutasítás

Kazinczy sárospataki diákként találkozott először Mészáros szövegével, s tudomásunk van arról, hogy a birtokában volt a román forrásaként számon tartott *Der unvergleichlich-schönen Türckin wundersame Lebens- und Liebesgeschichte* című kötet. Visszaemlékezésében ekként ír fiatalkori felfedezéséről: „Egy ilyen látogatásomnak köszönhetem azt a’ szerencsémet, hogy egy falusi Predikátornak könyvei közt reá akadtam a’ Kartigám’ német origináljára. Annak egész címje ez: Der unvergleichlich schönen Türkin wundersame Lebens und Liebesgeschichte zur angenehmen Durchlesung aufgezeichnet von Menander. Zu inden in der Frankfurter und Leipziger Messe, 1723. A’ könyv nyolczadrétben van nyomtatva, 375 lapból áll, ‘s a’ Kartigám Török Kisasszony’ rézbe metszett képe ékesíti. Azt most a’ Pataki Collégium’ bibliothekája bírja.”⁵ Hogy miként került a birtokába, nem tudni. Vélhetően már 1778-ban a tulajdonát képezhette, ugyanis a kötetben található rézmetszet hátoldalán az alábbi autográf bejegyzés olvasható: „Fr. v. Kazintzy. 778.” A rézmetszet alatt olvasható a kötet korábbi tulajdonosának possessorbejegyzése („I. SzPéteri 1735.”), erre a halvány bejegyzésre írta oda később Kazinczy a maga nevét: „Kazinczy Ferencz 1803.” Az eredeti birtokos személyazonosságáról semmi közelebbit nem tudunk, az 1735-ös év azonban figyelemre méltó, hiszen Menander 1723-ban publikált műve egy bő évtizeddel később már egy magyarországi olvasó tulajdonában volt. Feltételezhetünk tehát egy olyan olvasói bázist, amely már Mészáros fordításának kiadása előtt ismeretekkel rendelkezett Krisztina kisasszony viszontagságairól. Arról, hogy Kazinczy mikor ismeri fel, hogy ez a kötet a *Kártigám* forrása, a visszaemlékezés nem szól, így ismételtelen csak részleges információkra hagyatkozhatunk. A kötet előtáblájának belső lapján egy szintén Kazinczytól származó autográf bejegyzés tanúskodik arról, hogy 1803. február 4-én már tudomása volt Mészáros és Menander szövegei közötti kapcsolatról: „Nagy becsű ritkaság! Ez az a’ német Román a’ mellyből MÉSZÁROS IGNÁTZ a’ maga KARTIGÁM-ját fordította, meg nem vallván sehol, a’ mennyire ugyan tudom, hogy az fordítás. – Ér-Semlyén, Biharban, Febr. 4dikén 1803. Kazinczy Ferencz.” Felismerését a címlap alsó részére is odaírta: „Mészáros

⁴ HÁSZ-FEHÉR Katalin, *Elkülönül és közösségi irodalmi programok a 19. század első felében: Fáy András irodalomtörténeti helye*, Csokonai Könyvtár: Bibliotheca Studiorum Litterarium 21 (Debrecen: Egyetemi Kiadó, 2000), 83. [Kiemelés az eredetiben – B. N.]

⁵ KAZINCZY, *Pályám emlékezete...*, 427.

Ignátz ebből fordította maga Kartigám-ját.⁶ 1806-ban a Tiszáninneri református egyházkerület megvásárolta Kazinczy könyv- és metszetgyűjteményét, Menander kötete ekként került a Sárospataki Református Kollégium könyvtárába.⁷ Kazinczy ehhez részletes katalógust készített, *Bibliotheca Antiquarum Rerum Hungaricarum, Francisi Kazinczy, Bibliothecae Collegii Reformatorem, Sarospatakiensi illatae 1807.* címen, melyben az alábbi leírás található a *Der unvergleichlich-schönen Türckin* kötetéről: „Der unvergleichliches schöner Türcki wundersams Lebens u. Lieber geschichte zur angenehmen durchlosung aufgezdichnet vom MENANDER zu findem in der Frankfurter u. Leipziger Messe. an. 1723. pag 375. IGNATIUS MÉSZÁROS, auctor historiae KARTIGÁM KISASSZONY' TÖRTÉNETEI etc. Posonii, apud Landerer circa 1770. edita, non est confessus, se fabulam ex germanica fecisse hungaricam. Vertit illam ex hoc Menandri pseudonymi opere. – Liber non tantum non obvius, sed si quis alter, certe in rarissimum numero ponendus.”⁸ Harsányi István úgy véli, hogy Kazinczy nem rendelkezhetett a *Kártigám* eredeti kiadásával, mivel az első edíciót csupán hozzávetőleges pontossággal képes datálni.⁹

Mindezekből azonban nem sokat tudunk meg Kazinczy fiatalkori befogadáselményével kapcsolatban. Problematikus, hogy javarészt kései, az önéletírásokban és a levelezésben megkonstruált önkép felől rendelkezünk forrásokkal Kazinczy olvasatáról, ennél fogva az önkítárukozás, öngazolás, tanúságtevés, hitvallás, vagy éppen a legendateremtés stratégiáiban „az átalakítás, torzítás, felcserélés, helyettesítés, elhagyás, sematizálás, hozzá- és átköltés, az idői és téri áthelyezések” diszkurzív technikáival szembesülünk.¹⁰ Autobiográfiáiban utólagos, retrospektív nézőpontból igyekszik rekonstruálni a *Kártigám* kortárs befogadásának személyes vonatkozásait, érintettségét tekintve nyilvánvalóan torzításokat, narratív deformációkat alkalmazva. Mindazonáltal a *Kártigám* népszerűségének jelensége állandósult elemként tűnik fel a különböző textusokban. Az *én életem* (1816) szövegében nyilatkozik a legmértéktartóbb módon a románról: „Midőn 1774. Januáriusban bemenénk Patakra némelly nagyobb kora ifjak Praeceptoromnál gyűltek-öszve, 's míg mi az iskolai pensumot tanúlgatánk, négyen öten eldőlöngözének ágyainkon, 's mohon olvasák fenn szóval Mészáros Ignátznak Kartigámját. Nekem kezemben vala könyvem, szemem papirosomra vala szegezve, de fülem a' Tuszanói Herczeg' feszes, erőltetett beszédű nyájasságait hallgatá, 's Mészáros Ignátz Urat néztem az első Irónak a' világon. Patakon nem vala a' könyvnek több exemplárja eggynél,

⁶ Vö. HARSÁNYI István, „Kazinczy Ferenc és a Kártigám”, *Irodalomtörténet*, 2. sz. (1914): 107.

⁷ Vö. GULYÁS József, „Kazinczy mint gyűjtő”, in *Kazinczy Ferenc könyvtári gyűjteménye Sárospatakon*, szerk. KISS Endre József, Acta Patakina, 19 (Sárospatak: 2006), 13–22.

⁸ GULYÁS József, „Kazinczy mint gyűjtő”..., 121–122. Vö. Pandekták MTA KIK K 633/I. 138b–139a.

⁹ HARSÁNYI, „Kazinczy Ferenc és a Kártigám”..., 108.

¹⁰ BODROGI Ferenc Máté, „Élmény és önnarráció: Avagy a Pályám emlékezetének használatba vétele”, in BODROGI Ferenc Máté, *Soráthajlás: Interdiszciplináris irodalmi tanulmányok*, Kézjegy (Szombathely: Savaria University Press, 2016), 139.

's sokáig kelle várnom, míg azt birtokosától egy társam által, nem nekem hanem neki, kikérhetém; 's akkor a' Bába-gödribe vevém magam', mely még akkor nem vala ellepve kertekkel és házakkal, 's soha nem képzelt boldogságok közt éltem. Legfőbb óhajomásom az volt, hogy a' könyvet bírhassem, de a' kérést nem mertem atyámhoz tenni, rettegvén, hogy az neheztelni fog a' szerelmes História' olvasásáért."¹¹ Eszerint a Sárospatakon található egyetlen példány nem mutatkozott elegendőnek arra, hogy kielégítse az érdeklődő olvasók kíváncsiságát, lám Kazinczy is csak hosszú várakozás után jut hozzá.

A csoportos, előszóban történő felolvasás, valamint a magányosan elvonuló, az olvasás élményébe belefeledkező Kazinczy olvasásgyakorlata is kontrasztosságon alapul; itt a „vad”, reflektálatlan (mohon olvasák fenn szóval), a szövegek alapelemeit asszociatív módon összekapcsoló, annak érdembeli üzenetére nem reflektáló, valamint ennek ellenpólusát jelentő „művelt” olvasás olykor futólagos, olykor elmélyülő (a' Bába-gödribe vevém magam'), de mindenképp extenzív olvasásgyakorlata feszül egymásnak.¹² Peter Burke figyelmeztet, hogy „túlzott leegyszerűsítés úgy tekinteni az olvasás történetére, mint a nyilvánostól az egyéni felé tartó átalakulásra, mint egyszerű elmozdulásként értelmezni az eltolódást az intenzív olvasási módtól az extenzív felé. A csendes, magányos olvasás gyakorlata már a középkorban is felbukkan helyenként, a nyilvános, hangos felolvasás pedig még a kora újkorban sem tűnik el.”¹³ Kazinczy visszaemlékezésében mindkét befogadásmód feltűnik, később utal egy kollégiumi diáktárs bekapcsolódására „kivel később együtt olvasgattam Kartigámot”.¹⁴ Korai megnyilatkozásaiban még megmutatkozik az ellentét az olvasmányélményeket kereső fiatal Kazinczy és a populáris műveket tudatosan elutasító széphalmi mester között, az önéletírások későbbi szövegváltozataiban azonban fokozatosan visszazorul a *Kártigámot* illető fiatalkori érdeklődés, kidomborítva a szigorú ízlésítéleten alapuló elutasítás szövegeit.

Fiatalkori esztétikai érzéke már domináns pozícióba kerül a hét évvel később fogalmazott [*Kazinczy Ferencz' saját kezével irtt Autobiographiája 1785ig*] (1823) szövegében, s ehhez mérten a mérsékelt távolságtartás fokozatosan elutasítást reprezentáló kritikává alakul: „Némely Deákok 's Publicusok a' Mészáros Ignácz által fordított Kartigámot olvasgatták az édeskés szerelem és a' dagályos czifra beszéd miatt el nem telhető gyönyörűséggel. Az én ízlésemnek az nem lehet kedves”.¹⁵ Elmondása szerint ő már ekkor Christoph

¹¹ KAZINCZY, *Pályám emlékezete...*, 417–418. A történet szó szerint örökítődik tovább Toldynál, a Kazinczyról írott életrajzban: Vö. TOLDY Ferenc, *Kazinczy Ferenc és kora*, (Pest: A Magyar Tudományos Akadémia kiadása, 1859), 19–20.

¹² Vö. Reinhard WITTMANN, „Az olvasás forradalma a 18. század végén?”, in *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*, szerk. Guglielmo CAVALLO, Roger CHARTIER, ford. SAJÓ Tamás, (Budapest: Balassi Kiadó, 2000), 326–328.

¹³ Asa BRIGGS, Peter BURKE, *A média társadalomtörténete: Gutenbergtől az internetig*, ford. GÖBÖLYÖS Magdolna, GELLÉRI Gábor, KONOK Péter, TAKÁCS Róbert, (Budapest: Napvilág Kiadó, 2012), 71.

¹⁴ KAZINCZY, *Pályám emlékezete...*, 425.

¹⁵ KAZINCZY, *Pályám emlékezete...*, 459.

Martin Wieland, Gottlieb Wilhelm Rabener munkáiban, s Báróczi Sándor Marmontel-fordításában gyönyörködött, s szégyenletesnek tekinti, hogy a *Kártigám* kedvelői nem találtak szépséget e művekben. E szöveg hely már éles kontrasztot teremt a Kazinczy által elvetendőnek tekintett népszerű prózai elbeszélés legmarkánsabb reprezentánsa, a *Kártigám* és az általa preferált alkotások között. Oppozícióteremtése tovább foglalkoztathatta a széphalmi mestert, hiszen ebbéli meggyőződésének hamarosan egy nyilvános publikációra szánt recenzióban is hangot ad. Amikor a Hébe és az Aurora 1826. évi köteteit ismerteti, a szépliteratúra alakulástörténete kapcsán szónvá teszi, hogy az olvasóközönség érdeklődés nélkül fogadta az általa remekműveknek tartott alkotásokat, ellentétben a *Kártigám* hatalmas népszerűségével: „ifjaink a' Kartigám' dagályain 's ízetlen fessességén lelék gyönyörködéseiket, elfordúlva a' Svéd Grófnétól és a' Marmontel után adott Belizértől. Azonban a' hajnallás' első gyenge fényei látatni kezdék magokat, 's Bessenyei egyszerre jelene-meg Ágisával, Hunyadi Lászlóval, az Eszterházi Vígaságokkal; és Báróczi, elébb Kasszándrával, mingyárt azután Marmontel' némelly Regéjivel, és a' Dusch' Erkölcsei Levelivel.”¹⁶ Vonatkozó észrevétele szerint Mészáros szövege nagyobb népszerűségegre tett szert, mint az ugyanabban az évben, Christian Fürchtegott Gellert nyomán fordított *A' svétziai grófné G**né asszony' Élete*¹⁷ és a Jean-François Marmontel után készült *Bélisaire*-fordítás.¹⁸ Jóval kelendőbbnek bizonyult Báróczi Sándor két évvel később megjelenő *Kassáandra*-fordításánál is,¹⁹ ellentétben a *Kártigám* többszöri, egymást követő edícióival, Báróczi műve csupán húsz esztendő múltán érte meg második kiadását,²⁰ s ismét húsz esztendővel később a harmadikat.²¹

¹⁶ KAZINCZY Ferenc, *Könyv-becslés [HÉBE. Zseb-könyv. MDCCCXXVI. Kiadta Igaz Sámuel. Bécsben, Grund Leopoldnál. 340 lap. 32 rétbén.; AURÓRA. Hazai Almanach. Kiadá Kisfaludy Károly. 1826. Pesten, Trattner Mátyásnál. 290 lap. 32 rétbén.]*, (Felső Magyar Országai Minerva, 1826/5), 696.

¹⁷ [TORDAI Sámuel], *A' svétziai grófné G**né asszony' Élete. Iratott német nyelven Christian Fürchte-gott Gellert által, mostan pedig Magyar Nyelvre fordítottat, Kolosváratt, A Ref. Coll. betüivel, 1772.*

¹⁸ [ZALÁNYI Péter], *Belisarius, mely a frantzia nyelv művelésére rendeltetett társaság egyik tagja Marmontel uram által azon nyelven ki-adott. Mostan pedig magyarra fordította Z. P., Kolozsvár, 1773.*

¹⁹ [BÁRÓCZI Sándor], *Kassáandra, melyet Frantziából fordított Báróczi Sándor Magyar Nemes Testőrző, Bétsben, Nemes Trattner Tamás Udvari Nyomtató és Könyv-árossnál, 1774.*

²⁰ 1793–1794².

²¹ *Báróczynak Minden Munkáji*, Újra kiadta Kazinczy Ferencz, Nyolc kötet, Pesten, Trattner Mátyásnál és Trattner János Tamásnál, 1813–1814. [A *Kassáandra* az első hét kötetben. – B. N.] Vö. MAY István, „Kártigám-hatások irodalmunkban”, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 2. sz. (1974), 215.

Báróczi-„követés”

Kazinczy már 1788-ban, a Gessner-fordítás előszavában Báróczit nevezi meg példaképnek, mint akinek pályafutása arra serkentette, hogy a pusztán a maga szórakoztatására szánt fordításokkal a nyilvánosság előtt is bemutatkozzon: „Igy folyt jó ideig csak gyönyörködtetésemre el-kezdett munkám, midőn – egy részről ugyan a’ Báróczy ditső példája, – de más részről annak a’ nagy seregnek dühösségénn támadott bosszankodásom, a’ melly meg-része-gültt Bacchánsok módjára vette-körül a’ Magyar Helicont, fel-ébresztette ben-nem azt a’ kívánságot, hogy eddig való mulattságomat haszonra is fordítsam .”²² Németh Zoltán úgy véli, hogy a dicső példa, a pozitív készítő erő csupán másodlagosan érvényesül, sokkal markánsabb hangsúlyokkal rendelkezik a „homályosan körülírt irodalmi ellenfél jelenléte.”²³ Fontos tehát Báróczi példaképként való felmutatása, az irodalmi, esztétikai küldetésstudat kibontakoztatásához azonban ellenpéldára, oppozíciós viszony kialakítására buzdító ellenfélre van szükség.²⁴ Később az itt még meghatározhatatlan ellenfél konkrét arco(ka)t, s neve(ke)t kap. Báróczi követésének gondolata a *Bácsmegyeynek öszve-szedett levelei* ajánlásában koncentrálódik, abszolút ideálnak, követendő eszményképnek mutatva fel Báróczit, akinek nem csupán legkedvesebb fiatal-kori olvasmányélményeit köszönheti,²⁵ hanem a literátori pályán való elindulását is: „Meg-lehet hogy én Mármontelnek el-hevítése nélkül nem nyúltam volna tollhoz. Hogy írtam és írok tehát – ha mit ér írásom –, hogy nevemet nem látott Hazafiak is esmérík, – Báróczy míve.”²⁶ Ismeretes, hogy a „Báróczy tisztelőinek” címzett ajánlás eredetileg az *Geszner’ Idylliumi* előtt jelent volna meg, erre azonban nyomdai problémák miatt nem kerülhetett sor.²⁷ „Bárócziban az idegen mintát követő, a szokatlan hangot megütő, idegen hangzású nyelvet használó újítót tiszteli.”²⁸ Kazinczy célkitűzése a kontinuitás felmutatásával egy stabil hivatkozási pont megteremtése, márpedig ehhez Báróczi irodalmi tekintélyének „rehabilitálására” van szükség. Gesztusával utólagos „elégítélt”

²² KAZINCZY Ferenc, „Geszner’ Idylliumi”, in KAZINCZY, *Fordítások Besenyeitől...*, 36.

²³ NÉMETH Zoltán, „Kazinczy és Báróczi kapcsolatfelvétele a Pályám emlékezete és más források alapján”, in *„Et in Arcadia ego”: A klasszikus magyar irodalmi örökség feltárása és értelmezése*, szerk. DEBRECZENI Attila, GÖNCZY Monika, Csokonai Könyvtár: Bibliotheca Studiorum Litterarium, 36 (Debrecen: Egyetemi Kiadó, 2005), 254.

²⁴ NÉMETH Zoltán, „Kazinczy és Báróczi kapcsolatfelvétele a Pályám emlékezete és más források alapján”, in *„Et in Arcadia ego”...*, 254.

²⁵ „Még gyermek voltam, – még nem metélte szakállamat a’ kés, midőn a’ hervadó Luciliának, ’s az édesen enyelgő Korálinak könnyeket hullattam.” KAZINCZY Ferenc, „Bácsmegyeynek öszve-szedett levelei”, in KAZINCZY, *Fordítások...*, 116.

²⁶ KAZINCZY Ferenc, „Bácsmegyeynek öszve-szedett levelei”, in KAZINCZY, *Fordítások...*, 116.

²⁷ Kazinczy Ferenc – Ráday Gedeonhoz, Kassa, 1788. május 19., in KAZLEV 1/129, 180.

²⁸ DEBRECZENI Attila, *Tudós hazafiak és érzékeny emberek: Integráció és elkülönülés a XVIII. század végének magyar irodalmában* (Budapest: Universitas, 2009), 333.

kíván szolgáltatni mesterének, ekként a Báróczi „tündöklésére” árnyékot vető szerzők, művek megítélése óhatatlanul átértelmezésen esnek keresztül. Ismét „ő az ítélkező, neki van joga bebocsátani és kizárni szerzőket és szövegeket a kánonból”,²⁹ kanonizációs elképzeléseivel ugyanis nem férhetnek össze a Mészáros Ignác típusú szerzők, s a *Kártigám* típusú szövegek.

Önéletírásaiba foglalt *Kártigám*-reminiscenciái, az állandósult szószerkezetek, tipikus minősítő jelzők alkalmazásával nem csupán Kazinczy személyes ízlésprincípiumait szemléltetik, hanem az általa preferált szerzők, elsődlegesen Báróczi személyének, munkásságának explikálásán keresztül a *Kártigám*-olvasóktól való tudatos elhatárolódást is megképezik. Végérvényesnek tekintett, *ex cathedra* jellegű kinyilatkoztatásaiban Báróczi neve értékképző funkcióba lép, egyértelműen reprezentálja a Báróczi és Mészáros közötti értékhierarchiát. Mindazonáltal gyakran bosszúságát kell exponálnia amiatt, hogy a közönségizlés a Mészáros-féle szerzőket éltette: „La Rochefoucauldomy’ Gnómáji után Daykának Verseit és Báróczinak Munkájit adám-ki, kit a’ köz ítélet úgy szidalmaz és magasztal, mint Nyelvrontóinknak fejedelmét, mert ő vala az, a’ ki nehéz-mozgású ’s Kartigámi czifrájú Íróinknak példát ada, merre tartunk, ’s Nyelvünket, az idegen új nemzetek’ szépségeinek elfogadása által, mint szépít-sük.”³⁰ Emlékkállítása előbb a Hazai ’s Külföldi Tudósításokban publikált nekrológban,³¹ később ennek kiegészített, tanulmánnyá bővített változatában, s Báróczi műveinek nyolckötetes kiadásában érte el csúcspontját.³² Kazinczy 1813. február 6-án kelt levelében arról számol be Desseffy Józsefnek, hogy Trattner felkérte Báróczi összes műveinek kiadására: „Ő [Trattner] most egy kedves tisztet teve rám, hogy Báróczynak minden munkájit bocsássam-ki, írjam-meg életét, ’s képét küldjem-le, hogy kimetszethessék. Örömmel teljesítem.”³³ E felkérés lehetőséget teremt Kazinczynak arra, hogy a korábban mesterként tisztelt Báróczit virtuális táborához kapcsolhassa, „a kiadási terv jól beleillik kánonteremtő programjának genealogikus dimenzióiba”.³⁴ Mindenképpen arra törekszik, hogy az összetartozás tényének látványos felmutatásával Báróczit a kialakítandó irodalmi kánon(já)hoz kösse, így már másnap megfogalmazódik benne a gondolat, hogy a kiadás címlapján az ő nevének is szerepelnie kell.³⁵

²⁹ HASZ-FEHÉR Katalin, „A kánon építésének és leépítésének stratégiai Kazinczynál: A Bácsmegeyeinek gyötrelmei” in *A magyar irodalmi kánon a XIX. században*, szerk. TAKÁTS József (Pécs: Kijárat Kiadó, 2000), 40.

³⁰ Vö. MTA KIK, M. Nyelvtud. 4r. 43., 45.

³¹ KAZINCZY Ferenc, „Báróczy Sándor’ Emlékezete”, *Hazai ’s Külföldi Tudósítások*, 1810. márc. 24., 195-198.

³² Vö. MEZEI Márta, *A kiadó „mandátuma”*, Csokonai Könyvtár: Bibliotheca Studiorum Litterarium, 15 (Debrecen: Egyetemi Kiadó, 1998), 93, 101-102, 111, 112, 128-129, 146-147, 155-157, 168-169.

³³ Kazinczy Ferenc - Desseffy Józsefhez, Széphalom, 1813. febr. 6. = KAZLEV, 10/2382, 244.

³⁴ HASZ-FEHÉR Katalin, „A kánon építésének és leépítésének stratégiai Kazinczynál: A Bácsmegeyeinek gyötrelmei” in *A magyar irodalmi...*, 45.

³⁵ HASZ-FEHÉR Katalin, „A kánon építésének és leépítésének stratégiai Kazinczynál: A Bácsmegeyeinek gyötrelmei” in *A magyar irodalmi...*, 46. Vö. „Egyet kérek Tr. Úrtól

E kiadáshoz írt biográfiában Báróczi stílusának primátusa axiómává rögzül, „mert ő érezteté legelőbb és leginkább hogy, ha akarandjuk, menni fogunk, midőn a maga újításait a legcsinosabb, leggondosabb stíl és azzal az egészen ismeretlen báj által mind azoknál a kiknek ízlése a szépet elismerni tudta, kedvességbe hozá”.³⁶

Mindazonáltal Kazinczy többször utal rá, hogy Báróczi *Kassándra*-fordítását és a Johann Jakob Dusch után készített *Erkölcsei Leveleket* nem tekinti komolyan számba vehető munkáknak,³⁷ továbbá élete elfecsérléseként, a „dicsően futott pályáról” való letérésként beszél Báróczi alkímista szenvedélyéről, ebbéli foglalatosságairól.³⁸ Szemere Pálhoz írt levelében, melyben adatokkal és instrukciókkal látja el a széphalmi mester életrajzát megírni szándékozó Szemerét, mindezek egy koncentrált összefüggésrendszerben egyesülnek, hogy a koncepció később az önéletírások különböző fogalmazványaiában ölthessen végleges formát: „K. látott új csínt, francziaságot Bessenyeinek mázolásain, de látta a’ tanulatlanság’ szennyeit is. Bessenyei neki nem vala kedves olvasása, de nem nevette Bessenyeit, midőn mások röhögve kaczagták; kedves olvasása a’ (híres nevezetes) Kártigám sem volt, mellyet mások faldosva faldoslak, mellyet Batsányi még 1790 is imádott. K.-nak bálványa a’ Báróczi Marmontele vala, ’s az marada még akkor, midőn a’ Báróczi által fordított Dusch Moralische Briefe-jeit meglátta. Rendes, hogy K. Kassandrának csak első Kötetét sem olvashatta-el, nem talán 2 ívet is ezen nyomorult Munkából.”³⁹

Elhatárolódása a *Pályám emlékezete* szövegváltozataiban véglegesül.⁴⁰ Különböző fogalmazványaiában csaknem azonos formában szerepel a *Kártigám* olvasásának fiatalkori élménye, az értékítéleten sokkal inkább az idős Kazinczy merev elutasítása uralkodik el. Ezek ellentmondásaira már viszonylag korán,

barátságul. Azt, hogy ezen általam olly szentül szeretett embernek Munkáji előtt, az az a’ homloklapon, jelenhessen-meg nevem. Érzem én, mint kevélykedhetnem ezzel.” Kazinczy Ferenc - Helmecki Mihályhoz, Széphalom, 1813. febr. 7. = KAZLEV, 10/2385, 253.

³⁶ KAZINCZY Ferenc, „Báróczy Sándor’ Élete”, in *Báróczynak Minden Munkáji*, (Pesten: Újra kiadta Kazinczy Ferencz, Nyolczadik kötet, Trattner János Tamásnál, 1814), 27.

³⁷ „ha erejét nem pazarlotta volna Calprenedének ízetlen Románjára ’s Duschnak Erkölcsi Leveleire, ha dicsően futott útjáról nem engedte volna magát elfordítani: úgy most egygy mesteri kézzel dolgozott copiek’ igen nagy becsü galeriejét bírának”. KAZINCZY Ferenc, „Báróczy Sándor’ Élete”, in *Báróczynak Minden Munkáji...*, 14.

³⁸ KAZINCZY Ferenc, „Báróczy Sándor’ Élete”, in *Báróczynak Minden Munkáji...*, 28-29. Vö. ORBÁN László, „Kazinczy feljegyzései alkímiáról, szellemidézésről és egyéb „efféle bolondságok”-ról”, in *Széphalom: A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve*, 2011, 33-42.

³⁹ Kazinczy Ferenc - Szemere Pálhoz, Széphalom, 1817. május 7. = KAZLEV, 15/3428, 182-183.

⁴⁰ Vö. KAZINCZY, *Pályám emlékezete...*, 683, 687, 728.

Beöthy Zsolt,⁴¹ később Váczy János is felhívta a figyelmet.⁴² Habár a távolságtartás végérvényesen rögzítettnek tűnik, hiszen a „Kártigámok” egy pejoratív jelentéstartalmú gyűjtőfogalommá válik,⁴³ azt mindegyik szövegváltozatban elismeri, hogy Mészáros művének olvasása támasztotta fel benne elsőként a magyar nyelvű irodalom iránti érdeklődést.⁴⁴ Ebbéli nyilatkozata viszont a *Bácsmegeyey össze-szedett levelei* előszavában lefektetett gondolatoknak mond ellent. Kétségtelen a személyes befogadásélménnyel kapcsolatos utólagosan konstruáltság, a *Kártigám* népszerűségével oppozícióba állított műérzékének kidomborítása azonban észrevétlenül hangsúlyozza azt a körülményt is, hogy Mészáros alkotása megkerülhetetlen olvasmánynak bizonyult az 1770-es években és a következő évtizedekben. Utólagos átértékelésében analógia mutatható ki valamennyi, a *Kártigámot* illető kommentárban, hiszen az elbeszélés „az élettapasztalatok integrálásának, a koherencia megteremtésének legfontosabb eszköze. Minél koherensebb egy élettörténet, annál identikusabb, kifejezettebb az én”.⁴⁵

Kazinczy fiatalkori élményeinek „áthangszerelését” lényegében kettős célkitűzés motiválta. Elsősorban a személyes esztétikai, ízlésbeli, a *Kártigám* és a hozzá hasonlatos populáris szövegek kedvelésével összeférhetetlen kompetencia felmutatásán, másodsorban a literatúra ízlésmeghatározó szerepének, egy paradigmátikus váltás képzetében manifesztálódó átrendeződésén munkálkodott. Minthogy Kazinczy aspirációi személyes ízlésprincípiumainak felmutatásán keresztül a kánonteremtés összefüggéseiben válnak értelmezhetővé, e szerepet Mészárosról Báróczi-ra, ennek „utódként” pedig magára kívánta áthelyezni. E kazinczyánus értelmezési konstrukció alapvetően öncélú indíttatásból, személyes vonatkozásban és esztétikai szempontrendszer szerint interpretálta a *Kártigám* korabeli népszerűségét, egyszerűsége és népszerű szövegekkel kapcsolatos viszonyi évtizedeken át tartó alakulását is mintázva. Értékkitétele hosszú évtizedekre megalapozta a *Kártigámmal* kapcsolatos irodalomtörténeti diskurzust, reflektálatlan formában örökítve tovább megnyilatkozásait, elhomályosítva a szöveg népszerűségére vonatkozó egyéb szólamokat.

⁴¹ BEÖTHY Zsolt, *A szépprózai elbeszélés a régi magyar irodalomban*, I-II., (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1886), 1:238.

⁴² VÁCZY János, *Kazinczy Ferenc élete és kora I-II.*, kiad. KOVÁTS Dániel, (Debrecen: Egyetemi Kiadó, 2012), 49.

⁴³ „Társaim, minthogy sem Publicusok sem Logicusok nem voltak, 's magokat exlexeknek tekinthették, kártyázással 's dorbézzalással tölték idejüket, tánczokat tartottak, ablakokat tördeltek; én irkáltam, rajzolgattam. Kártigámokat olvastam. [...] Én akkor, a' Kártigámok mellett, Magyar-oroszai Históriát tanultam,” KAZINCZY, *Pályám emlékezete...*, 420-421.

⁴⁴ VÖ. BODROGI Ferenc Máté, *Kazinczy Ferenc arca és a csiszoltság nyelve: Egy önreprezentáció diszkurzív háttere*, (Debrecen: Egyetemi Kiadó, 2012), 303-305.

⁴⁵ BODROGI Ferenc Máté, „Élmény és önnarráció: Avagy a Pályám emlékezetének használatba vétele”, in BODROGI Ferenc Máté, *Soráthajlás...*, 132.